

13. Малинка А. Лирник Ананий Гомынок // КС. – 1898. – Т. 63. – № 10.
14. Сообщ. Л.Ленчевский. Похоронные обряды и поверья в Староконстантиновском у., Волын. губ. // КС. – 1899. – Т. 66. – № 7.
15. Сумцов Н.Ф. Культурные переживания // КС. – 1890. – Т. 31. – № 10.
16. Сумцов Н.Ф. Культурные переживания // КС. – 1889. – Т. 25. – № 5 – 6.
17. Беньковский И. Мак в народной демонологии на Волыни // КС. – 1905. – Т. 89. – № 4.
18. Маркович В.В. Знахарки нового типа // КС. – 1891. – Т. 34. – № 12.
19. Литвинова П. Закрутки и заломы // КС. – 1899. – Т. 64. – № 3.
20. Малинка А. Родыны и хрестыны // КС. – 1898. – Т. 61. – № 5.
21. Келли Д.Р. Основания для сравнения // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – Вып. 7. – М., 2001.
22. Сумцов Н.Ф. Культурные переживания // КС. – 1890. – Т. 29. – № 5.
23. Стороженко Н.В. «Малорусские суеверия, коим мало кто верил, собранные 1776 г.» (Рукопись А.И.Чены) // КС. – 1892. – Т. 36. – № 1.
24. К.М. [Мельник К.] Путевые очерки Подолии // КС. – 1884. – Т. 10. – № 10.
25. Сумцов Н.Ф. Культурные переживания // КС. – 1889. – Т. 24. – № 1.
26. Милорадович В. Дорогой хлеб // КС. – 1894. – Т. 45. – № 4.

Т. С. Ляліна

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «РУССКАЯ СТАРИНА» (1870 – 1918 рр.)

В останні десятиліття окреслилися досить перспективний напрям історичних досліджень – вивчення історичної періодики, історії її виникнення, взаємостосунків із органами цензури, тематики і напрямів публікацій, їх впливу на розвиток історіографії, джерелознавства та історичної науки в цілому. Дореволюційні історичні почасові видання являють собою особливий предмет історичних досліджень. З одного боку, вони можуть виступати джерелом вивчення конкретної історичної проблематики, а з іншого – самі є об'єктом історичних студій.

Одним із найбільш авторитетних і популярних журналів історичного спрямування була «Русская старина» (1870 – 1918), що належала до т.зв. публікаторського напрямку. Часопис відзначався друкуванням на своїх сторінках в основному неопрацьованих документальних матеріалів, відтак є унікальним джерелом з російської історії, у тому числі з історії українських земель. Дослідження публікацій «Русской старины», що стосувалися української історії, їхньої наукової цінності та значущості є важливим завданням сучасної історіографії.

В українській історичній науці є низка досліджень історичних журналів, на сторінках яких з'являлися матеріали на українську тематику [1]. Започаткував розробку цієї проблематики О. Кіян, який окреслив напрями досліджень публікацій на українознавчу тематику в російських дореволюційних історичних журналах «Русский архив», «Русская старина», «Исторический вестник», «Древняя и новая Россия» [2]. С. Сініченко у своїй статті спробував дослідити співпрацю з «Русской стариной» українських істориків [3]. Однак українознавча історична тематика в

публікаціях «Русской старины» недостатньо висвітлена в історичній літературі і потребує подальшого опрацювання.

Загалом публікації з української історії у виданні можна умовно розділити на кілька тематичних напрямів: публікації соціально-економічної тематики, з історії суспільно-політичних рухів, козацтва, джерела і матеріали з історії української культури, освіти, окремо можна виділити публікації з історії церкви. Ми пропонуємо звернути увагу на публікації журналу, що стосуються історії української освіти та освітніх закладів. Завданнями цієї розвідки є виявити, систематизувати й узагальнити публікації журналу, що стосувалися історії виникнення й розвитку освітніх закладів та освіти на українських землях у ХІХ ст.

В «Русской старине» вийшло друком кількадесят публікацій на українську освітянську тематику. У їхньому числі варто виділити мемуарні та епістолярні джерела, офіційні документи, біографічні розвідки, автобіографічні матеріали. Тематично їх можна поділити за територіально-адміністративною ознакою – джерела з історії харківського, київського та одеського учбових округів.

У кількісному відношенні більшість публікацій складають документи та матеріали про Харківський університет. Значну цінність для дослідження історії першого в Україні університету мають ряд публікацій стосовно його засновника В. Каразіна. Серед них варто виділити біографічний нарис, написаний одним із вихованців університету 1820-х рр. [4]. Він складений на основі того, що автор «слышал об этом предмете как от самого В. Каразина, так и от других харьковских старожилов», і присвячений опису історії створення Харківського університету. Автор наголошує, що цей університет був першим, який створили на громадські кошти. В. Каразін, виходець із Харківської губернії, виступаючи перед місцевими дворянами з ідеєю створення університету, наголошував: «Я смею думать, что губерния наша предназначена разлить вокруг себя чувство изящности и просвещения» [4, 334]. У липневій книзі «Русской старины» за 1899 р. надруковано указ імператора Олександра І про пожалування Катеринославського предводителя дворянства кавалером ордена Св. Анни II ступеню за пожертвування місцевих дворян на Харківський університет [5]. У листі до князя А. Чарторийського В. Каразін пише: «Вам известно, до какой степени разстроено мое состояние безумными усилиями содействовать блистательно к просвещению и процветанию Украины, моей родины. Мне больно видеть ее, богатую и дарами природы и талантами ее обитателей, в поругании и презрении» [6, 704]. Цей лист був використаний Я. Абрамовим при написанні науково-популярної біографії В. Каразіна, що вийшла в серії «ЖЗЛ» [7]. Ряд матеріалів щодо історії Харківського університету, які були надруковані в «Русской старине», використані Д. Багалієм при написанні його фундаментального дослідження «Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)». В 2-х томах [8]. Крім вказаних матеріалів, у «Русской старине» вийшла низка публікацій, які стосувалися діяльності В. Каразіна на ниві поширення освіти, його наукової, просвітницької та державної діяльності.

Заслуговує на увагу біографічний нарис про Т. Осиповського, професора математики Харківського університету з дня його заснування та незмінного ректора цього закладу упродовж багатьох років (1813 – 1821) [9]. Дослідження написане на основі архівних матеріалів колишнім студентом фізико-математичного факультету

- университета, 1803 г. Историч. очерк // Русская старина (Далі – РС). – 1875. – ТТ. 12, 13, 14.
5. Пожертвование Екатеринославского дворянства на Харьковский университет 30-го янв. 1804 г. // РС. – 1899. – Т. 99.
 6. Письмо В.Н.Каразина к князю Адаму Чарторыйскому об освобождении сербов и записка его по тому же предмету, 1804 г. // РС. – 1871. – Т. 3.
 7. Абрамов Я.В. В. Н. Каразин: Его жизнь и общественная деятельность. – СПб., 1891.
 8. Багалей Д. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1 – 2. – Х., 1893 – 1904.
 9. Чириков Г.С. Тимофей Федорович Осиповский, заслуженный профессор и ректор харьковского университета: очерк его деятельности и удаление из университета, 1820 г. // РС. – 1876. – Т. 17.
 10. Багалей О.Д. Отношение Н.И.Костомарова к г. Харькову и Харьковскому университету // РС. – 1914. – Т. 160.
 11. Ничпаевский Л. Воспоминания о Харьковском университете 1823 – 1829 г. // РС. – 1907. – Т. 131.
 12. Воронов А.Г. Воспоминания бывшего студента Харьковского университета 60-х годов // РС. – 1913. – Т. 154.
 13. Леваковский Н.Ф. Университет 50-х годов // РС. – 1917. – Т. 170.
 14. Сумцов Н.Ф. Посещение гимназий Харьковского учебного округа наследником Александром Николаевичем в 1837 г. // РС. – 1902. – Т. 112.
 15. Ильченко Д.В. Император Николай Павлович в первой харьковской гимназии, 1848 г. Рассказ // РС. – 1882. – Т. 35.
 16. Из прошлого Киевского университета и студенческой жизни (1870 – 1875 г.) В.С. Чиважевского // РС. – 1912. – ТТ. 150, 151.
 17. Университет св. Владимира в г. Киеве, 1834 – 1884 гг. // РС. – 1884. – Т. 43.
 18. Записка о киевском университете Св. Владимира в 1838 г. Сообщ. Г.Кунцевич // РС. – 1902. – Т. 110.
 19. Киевская университетская старина. (События в университете св. Владимира в 1860 – 1862 гг.). Сообщ. проф. К.Н.Ренненкампф // РС. – 1899. – Т. 99.
 20. Основание училища в Одессе 17-го июля 1815 г. // РС. – 1904 – Т. 118.
 21. Записка Н.И.Пирогова о преобразовании Одесского лицея в университет, 1858 г. // РС. – 1887. – Т. 56.
 22. Виктор Иванович Григорович, профессор Казанского и Новороссийского университетов, род. 30 апреля 1815 г., ум. 19 декабря 1876 г. Сообщ. А.Колянковский // РС. – 1892. – Т. 73.
 23. Учреждение гимназии высших наук в г. Нежине. Письма гр. Виктора Павловича Кочубея, 1805 г. Сообщ. П.А.Кочубей // РС. – 1870. – Т. 2. – Изд. 1 – 2, 3.
 24. Яков Васильевич Толмачев, ординарный профессор СПб. университета. Автобиографическая записка // РС. – 1892. – Т. 75.
 25. Воспоминания студента Киевской духовной академии. Сообщ. А.М.Чижевский // РС. – 1917. – Т. 169.

В. Д. Сусоров

НЕЛЕГАЛЬНІ ВИДАННЯ 1906 р. У МИКОЛАЄВІ (За матеріалами Миколаївського обласного державного архіву)

Під час революційних подій 1905 – 1907 рр. підпільні організації Миколаєва розгорнули активну діяльність щодо мобілізації трудящих на боротьбу з самодержавством. У місті широко розповсюджувалися листівки, газети, брошури та інша нелегальна література, що закликала робітників, солдатів і матросів виступити

разом з робітничим класом проти царату. Серед них листівки, що були видані місцевим комітетом об'єднаних соціал-демократичних організацій РСДРП та іншими партіями, а також різноманітна друкована література революційного змісту.

В існуючій літературі питання розповсюдження нелегальних видань у Миколаєві періоду революційних подій 1906 р. не відображена [1]. Тому ми намагаємося надолужити цю прогалину. Це тим більш важливо і необхідно, оскільки революційні організації Миколаєва займалися не лише видавництвом, але й активно розповсюджували підпільну літературу.

Документи про поширення в Миколаєві нелегальних видань сконцентровано, головним чином, у відповідних фондах. Це здебільшого матеріали про слідство в справах осіб, звинувачених у зберіганні та розповсюдженні листівок, газет, брошур. У фондах є відомості про діяльність революційних організацій і вилучення при їх арешті нелегальних видань. Крім того, в архіві зберігаються рапорти приставів поліцейських дільниць Миколаєва, повідомлення місцевого поліцеймейстера про нелегальну літературу, вилучену під час обшуків у робітничих кварталах, а також знайдену городовими та двірниками на вулицях і біля різних установ.

Найбільш оперативною і дієвою формою з пробудження революційних настроїв у робітників були листівки. У той період вони мали диференційований характер і адресувалися безпосередньо до робітників, робітниць, солдатів, інших верств. Саме листівки – тексти особливого змісту – були розраховані на масове використання, виконуючи агітаційно-пропагандистські та виховні функції. Видання листівок розпочалося ще в 1901 – 1902 рр., спочатку в кілька десятків примірників, але вже 1906 р. їх наклад сягнув кількох тисяч.

Нелегальні видання, виявлені в Миколаєві, й їхня кількість за вказаний рік, подані у таблиці 1 (див с. 59 – 60). За попередніми підрахунками тут виявлено 22 газети, 42 брошури та 75 листівок у кількості 118 екземплярів. Зокрема листівки Миколаївського комітету РСДРП відзначали, що грудневі події 1905 р. залучили до революційних лав нових борців, показали, що збройне повстання можливе та довело, що центр готовий до протистояння з самодержавством [2].

На розповсюдження листівок і їх роль у розгортанні революційної боротьби змушене було звернути увагу Міністерство внутрішніх справ. Воно вважало, що помітну роль у розвитку визвольного руху відіграла провінційна преса, яка стояла найближче до населення і своїми описами життєвих подій надавала найбільшу конкретність.

Отже, нелегальні видання відігравали роль не лише агітатора і пропагандиста, але й організатора мас. Саме завдяки широкій листковій пропаганді в Миколаєві відбувалися страйки та виступи робітників.

1. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська обл. – К., 1971; Очерки истории Николаевской областной партийной организации. – Одесса, 1980.
2. Листовки большевиков Украины периода первой русской революции (1905 – 1907 гг.). – К., 1955.
3. Державний архів Миколаївської області. – Ф. 229. – Оп. 3. – Спр. 27. – Арк. 27 – 212; Спр. 28. – Арк. 8; Оп. 4. – Спр. 149. – Арк. 40 – 123; Спр. 156. – Арк. 17; Спр. 159. – Арк. 3 – 10; Спр. 189. – Арк. 34, 53.